

átlátható terepszint jött létre. E munkák során a DK-i, illetve a DNy-i udvart határoló gyámfalakat kiszabadítottuk az omlásréteg alól. A DNy-i fal D-i sarkától 300–350 cm-re egy 80–90 cm széles, K–Ny-i irányú és a DNy-i fallal egybeépült fal maradványa került elő. A 200–250 cm hosszán megmaradt falazat joggal veti fel kétségeinket az udvar nagyságát illetően. Nem kizárt, hogy az ismertnél jóval kisebb területű lehetett. A területről kihordott omlásból számos vörösre égett téglát emeltünk ki. A téglák mérete: 29,5×8,4×13,1 cm és 4,9×13,5 cm. Ezenkívül kevés, többnyire konyhai edényekhez tartozó kerámiatöredék is előkerült. A szürke anyagú, gondosan iszapolt és jól korongolt darabok fala vékony, lekerekített peremük enyhén kihajló. Közöttük néhány szürke anyagú, tál alakú kályhaszem töredéke is előfordult. Egyelőre nem ismerjük a vár palotaszárnyainak nyílásrendszerét, de a belső vár bejáratával kapcsolatban is csupán találgatásra vagyunk utalva. A vár külső – a várak külső felén felépült – bejáratának helyéről is csak a terepalakulat szolgáltat némi-nemű támpontot. Az udvar D-i felén előkerült K–Ny-i falazat alapján úgy tűnik, hogy egy harmadik szárnnyal is számolnunk kell. Ugyancsak nem tudjuk, hogy a palotaszárnyak földszintjét hány helyiségre is osztották fel, milyen padlóburkolat fedte, mint ahogy kevés információval rendelkezünk tüzelőberendezéseik számát és szerkezeti felépítését illetően. A belső vár három sarka előtt valószínűleg félköríves (nyitott) alakú ágyúbástyák voltak, melyek szerkezete pontos alaprajzi kiterjedése egyelőre ismeretlen előttünk.

JUAN CABELLO

414. Várgesztes, Kisvár

(Komárom-Esztergom megye) Kö

2006-ban az ELTE középkoros régészhallgatóinak tanácsát keretében folytattuk a gesztesi vár alatt elhelyezkedő építmény kutatását. A kéthetes munka során már lehetőségünk nyílt arra, hogy lényegében a teljes kutatható felületet feltárjuk. Mindezek mellett sor kerülhetett az előző években felfedezett objektumok újabb vizsgálatára, sőt eredményeink alapján meg lehetett kísérelni az épület funkciójának meghatározását is. (Lásd az illusztrációt a 310. oldalon!)

Először az épület déli részén jelöltük ki a 3×9 m-es „A” szelvényt. Ennek kutatása során átlagosan 15 cm mélyen, barna, enyhén köves erdei föld alatt került elő a korábbról már jól ismert habarcsos terítés. A szelvény Ny-i felében az építmény déli fala helyett – szinte közvetlenül a felszín alatt – csak a sziklás altalaj jelentkezett; de a fal vonala mégis kivehető volt, mivel a habarcsos réteg széle jól mutatta annak egykori elhelyezkedését. Kelet felé egy 190 cm hosszú falrészlet még meg is maradt. Felületének tisztítása során bukkantunk rá két szomszédos gerendafészkekre. A K-re eső 34 cm széles, 24 cm hosszú és 15 cm mély volt, míg a Ny-ra eső 27 cm szélesnek és 14 cm hosszúnak bizonyult. A K-i fészkek bel-

sejében, főleg az É-i oldalon az itt egykor állt függőleges gerenda emlékét a habarcs falenyomata őrizte meg számunkra. A másik fészkek Ny-i oldala alapján talán egy, az előzőhöz támaszkodó ferde gerendát foglalhatott egykor magába.

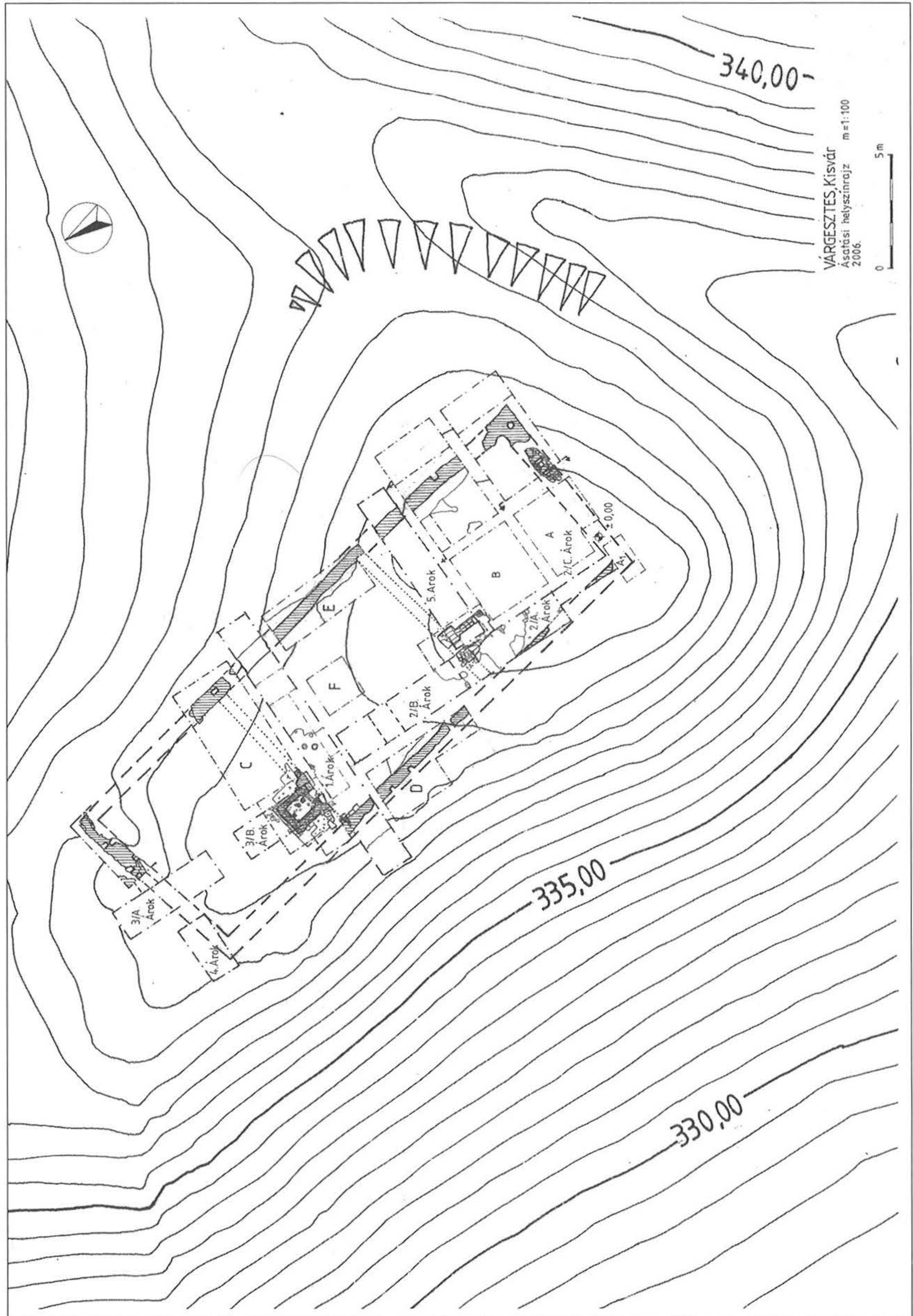
A szelvény DK-i sarkában sikerült feltárni az épület sarkát. Csak magát a 140×120 cm-es kiterjedésű, derékszögű faltömböt tudtuk megfogni, folytatását déli és keleti irányban is kitermelték. Magában a fal-sarokban egy 30 cm átmérőjű kerek faoszlophelyet határozhattunk meg, mely bizonyára egy szerkezeti igen fontos tartóelemet foglalt egykor magába. Az épület DNy-i sarkának kutatására a szelvényt egy 2×1 m-es blokkal kibővítettük, azonban itt csak a köves altalaj mutatkozott igen csekély, már 10 cm-es mélységben. Maga a habarcssterítés egyébként a szelvény majd teljes felületén jelentkezett, kivéve a lepusztult K-i 1–1,5 m-es szakaszt. Felszíne összefüggőnek volt tekinthető, bár a Ny-i részen néhány beásás megszakította. Cölöplyukként értelmezhető jelenségekre nem bukkantunk. A habarcsréteg átvágása során egy 10 cm vastag feltöltés mutatkozott, mely alatt az altalaj jelentkezett.

A „B” szelvényt az előző megfelelőjeként mértük ki, attól 0,5 m-re É felé. A habarcsos réteg a déli részeken átlagosan 15 cm mélyen mutatkozott, míg a szelvény ÉNy-i részében egy jellegzetes, világosbarna, téglatöredékes réteg jelentkezett ezen a szinten. Ezt elbontva megállapíthattuk, hogy egy omlásrétegről van szó, mely egyértelműen az előző évben kissé északabbra megtalált téglapítményből származott. Ez a téglás omladék már közvetlenül a habarcsos rétegen feküdt, mely töredezettsége ellenére itt is összefüggő volt, leszámítva néhány kisebb beásást. A szelvény ÉK-i részénél átvágtuk ezt a habarcsos réteget, itt 15 cm mélyen egy laza, sárgás feltöltés alatt jelentkezett az altalaj.

Az épület 60 cm széles fala teljes hosszában előkerült az utóbbi szelvény K-i szélén. Felületének tisztítása során a középső részén, a külső falsíkra támaszkodó újabb gerendafészket bonthattunk ki, melynek K–Ny-i mélysége 27 cm, É–D-i szélessége 20 cm volt. A falnak a külső síkja maradt meg jobb állapotban, mivel ez mutatott nagyobb szabályosságot, iránya enyhén ÉNy felé ívelt.

A szelvényt É felé kibővítve egy 210×310 cm-es blokkot nyitottunk a korábban felfedezett téglapítmény teljes feltárására. Az omladékból középkori téglák mellett római tegulák is kerültek elő. A négyzetes alaprajzú objektumnak elsősorban az É-i része maradt meg jó állapotban, itt a 40 cm széles szájnnyílást is megtaláltuk. Az É-i fal szélessége 70 cm volt, s ez 20–25 cm-rel nyúlt túl a K-i és a Ny-i oldalfalakon. A szájnnyílás belső sarkait egy-egy rossz megtartású, 30×20 illetve 50×30 cm-es kőhasáb alkotta. Az építmény nyugati és déli fala szinte teljesen megsemmisült, de a keleti sem volt teljes megtartású, viszont a szájnnyílás felé eső része nagyrészt megmaradt. A keleti és a déli oldalon az e helyütt igen jó állapotú habarcssterítés ugyanakkor pontosan kirajzolta az építmény egykori körvonalait. A K-i fal 30 cm szélesnek és 130 cm

hosszúnak bizonyult, így az objektum téglalap alaprajzú belső tere eredetileg 110×70 cm-es lehetett.

Belsejében sem égésnyomokat, sem égett tapasztást nem lehetett megfigyelni, ugyanakkor megállapíthattuk, hogy az építmény rendkívül közel áll az előző évben az É-ra eső 3. árok „B” szakaszában megtalált téglalapozáshoz, melyet megfigyeléseink ellenőrzésére ismét kibontottunk. Most lehetőség nyílt az utóbbi építmény körüli terület alaposabb vizsgálatára is – itt a habarcsos réteg ugyancsak kifejezetten jó állapotban maradt meg. A két jelenség nagyon hasonlít egymásra, ha kissé el is térnek méreteikben, arányaik és kiképzésük lényegében megegyezik. Mindezek alapján már határozottan állíthatjuk, hogy itt két – az épület egészét tekintve szimmetrikus elhelyezésű, egymással szembe fordított – kályhaalapozásra bukkantunk, de az itt állt kályhákbá sohasem gyújtottak be. Mindkét kályhaalapozást közvetlenül a sziklás felszínre építették, és mind a kettő esetében a szájnyílást magába foglaló északi illetve déli fal K-i és Ny-i irányban egy-egy nyúlvánnyal rendelkezett.

Az É-i kályhaalapozástól K-re, a korábbi 1. és a 3. kutatóárok által közrezárt területen nyitottuk meg a 6×3 m-es „C” szelvényt. 15–20 cm-es mélyítés után itt is a kályha téglás omladékrétegére bukkantunk, melyben ugyancsak sok tegula fordult elő. Alatta a déli részen és a kályha melletti felületen egybefüggően jelentkezett a habarcsos réteg, de az kisebb foltokban másutt is megmaradt. Sikertelenül feltárni az épület K-i falának egy egybefüggő szakaszát is, mely éppen a szelvény déli illetve északi széle közelében szakadt meg. A fal felületén egy újabb gerendafészek jelentkezett, ezúttal egy lesarkított gerenda függőleges fészkeről volt szó, mely 30×20 cm-es méretekkel, 50 cm-re mélyedt a fal belsejébe.

Mivel e fészek pontosan az É-i kályhaalapozás említett déli falnyúlványa vonalában került elő, ezután annak É-i falnyúlványa mellett Ny felé egy 1,7×1,7 m-es blokkot jelöltünk ki. Bár ezen a részen az épület Ny-i fala É-i irányban megszakadt, annak végződésénél sikerült megfognunk 25 cm szélességben egy függőleges habarcsos felületet, mely minden bizonnyal egy további gerendafészek nyomaként értékelhető. Mindezek a megfigyelések arra utalnak, hogy a kályhaalap-építmény déli falának nyúlványai vonalában a K-i és a Ny-i falban meghatározott gerendafészek egy minden bizonnyal fából készült egykori osztófal vonalát őrizték meg.

Nyugaton a korábbi 1. és a 2/B árok által közrezárt területen a külső fal kutatására alakítottuk ki az 5,4 m hosszú és 2,5 m széles „D” szelvényt, melynek a falon kívülre eső DNy-i sarkát végül nem tártuk fel. Északi részén szinte közvetlenül a felszín alatt, a délebbi szakaszon mintegy 20 cm mélyen került elő a várt falmaradvány. A szélességét 60 és 40 cm között változtató falszakasz egy 30 cm-es hiánytól eltekintve teljesen összefüggően került elő. A fal külső síkjában egymástól mintegy 110 cm távolságra két gerendafészeket határozhattunk meg, melyek a „B” szelvényben feltárthoz voltak

hasonlóak. Az É-i mérete 25×20 cm volt, míg a délebbi, kevesebb szabályosságot mutató 25×15 cm-re tehető. A fal belső oldalán végig mutatkozott a habarcsos réteg, ez azonban az É-i, nagyjából 1 m-es részt leszámítva, igen rossz megtartású volt.

A K-i külső fal feltárására jelöltük ki az „E” szelvényt az 1. és 5. árok között. Az 5,3 m hosszú és 2 m széles szelvény déli negyedében átlag 30 cm mélyen jelentkezett a habarcsos terítés, másutt viszont már csak az altalaj mutatkozott mintegy 35–40 cm vastag erdei föld alatt. A habarcs széle itt nem mutatta a fal vonalát, az ugyanis itt már jobban lepusztult, igen rossz megtartású volt, de vonala végig összefüggően kirajzolódott. Déli végén, a szelvény DK-i sarkában, már a tanúfalban egy 0,5×0,5 m-es bővítmény kialakításával tettünk kísérletet az épület déli osztófalát bizonyító további gerendafészek meghatározására: 30 cm-es mélységben elő is került egy a fal hossz tengelyével párhuzamosan futó 20 cm-es habarcsos lenyomat. Ugyanakkor feltételezhető párját hiába kerestük a déli kályhaépítménytől Ny-ra, itt már a falból magából sem maradt meg semmi.

Végül a terület közepén, az 1. és 2. árok, illetve az „E” szelvény által határolt 2×2 m-es „F” szelvényben kutattunk, ahol 25 cm mélyen, a barna erdei talaj alatt mutatkozott az ismert, lényegében összefüggő habarcsos réteg.

Az előkerült leletanyag meglehetősen szegényes és kis mennyiségű. A talált kerámia nagyrészt sárgás anyagú volt, de akadt fehér és redukált égetésű cserép is. A töredékek nagy része fazekakból származhatott, de előkerült egy fedő több darabjai is. Főleg a kályhák betöltéséből, és azok omlásrétegeiből jöttek elő redukált égetésű tál és pohár alakú, illetve hagymafejes kályhaszemtöredékek. Szintén ezeken a helyeken fordult elő néhány zöld mázas kályhacsempe-töredék, melyekhez hasonló darabokat 2005-ben az É-ra eső kályhaalapozásból sokkal nagyobb számban bontottunk ki. Mindezek kora az előzetes értékelések szerint nem helyezhető a 15. sz. elé, az edények inkább az 1500 körüli időszakra utalnak. A leletek jelentős részét tették ki a vasszegek. Előfordult még néhány állatcsont és néhány újkori 4–5 cm-es átmérőjű vasgolyó is.

Összefoglalóan megállapítható, hogy nagyrészt sikerült meghatározni az épület külső falvonulatát, bár annak jelentős része teljesen megsemmisült. Úgy tűnik, elsősorban a magasabb Ny-i részen maradt meg belőle kevesebb, s így már sem az ÉNy-i, sem a DNy-i sarkát nem találtuk meg. Részben erózióval számolhatunk, de néhol a falazat kitermelése sem zárható ki. A Ny-i oldalon a fal maradványainak a belső fele maradt meg jobb állapotban, ez egy szabályos, egyenes É-D-i irányt ad meg. Délkeleten azonban a falsarok kissé eltolódva bukkant fel: a várt helytől valamivel nyugatabbra. A felszínen látható ÉK-i sarok ugyanakkor meglehetősen szabályosságot mutat. Kézenfekvőnek tűnik, hogy az építéskor figyelembe vették a hely adottságait, mivel az épület 26×9 m-es alapterületével szinte teljesen lefedi

azt a dombot, amelyre felhúzták. A sarok eltolódásának magyarázataként talán a talajviszonyokat lehet felhozni. Az épület nagy részének területén a habarcsos réteg alatt kemény agyagos réteg vagy pedig maga a sziklás altalaj került elő. Az „A” illetve a „B” szelvényben készített metszetek tanúsága szerint azonban itt egy 10–20 cm vastag laza feltöltéssel találkoztak. A DK-i sarkot tehát statikai okokból építhették kissé eltolva, nehogy a lejtőn megcsússzon az épület.

Végző fokozaton egy négyzetes, majdnem szabályos téglalap alaprajzú építmény állt a dombon, átlagban alig 70 cm-es falvastagsággal. A falmaradványokban talált gerendafészkek és a szintviszonyok alapján valószínűsíthető, hogy itt nem alapfalakról van szó, hanem ismeretlen magasságú, de legfeljebb 1–1,5 m-es felmenő falakról, amelyek alapvetően egy faszerkezet tartását szolgálták. A DK-i saroknál talált kör alaprajzú, meggyőző méretű fészkeknek azonban nem sikerült megtalálni a párját a felszínen látható ÉK-i sarok esetében. Az „A” szelvényben talált négyzetes fészkepár, a bennük tapasztalt habarcsnyomok alapján szintén ehhez a faszerkezethez tartozhatott, hasonlóan a „B” és a „D” szelvényekben talált három, a fal külső síkjára támaszkodó fészkekhez, ha ez utóbbiak pontos értelmezése még nem is lehetséges.

Alapvetően az épület belső tereosztásához tartozhatott ugyanakkor a „C” szelvény K-i részében feltárt falszakaszban talált négyzetes, 0,5 m mélységű fészkek. Kiképzése alapján nyilvánvaló, hogy nagyobb súly hordozására készítették, mint a többi fészket, leszámítva természetesen az említett, a DK-i sarkon találtat. Maga a fészkek pontosan beleesik az É-i kályhaalap falnyúlványának vonalába, ráadásul a Ny-i falon is mutatkozott ehhez hasonló robosztus fészkek nyoma. A déli fűtőhely esetében nem sikerült ilyen szép bizonyítékokat találni az egykori osztófal meglétére, de azért az „E” szelvény bővítésében is meg lehetett figyelni egy habarcsos lenyomatot, ami szintén a falnyúlvány indításával esik egy vonalba. Ez az osztófal csak teljes faszerkezettel képzelhető el, további nyomait nem sikerült felfedezni.

Az épület belsejének feltárása során mindenhol megtalálható volt a változatos megtartású habarcssterítés, ami ilyen nagy kiterjedését tekintve egyértelműen öntött, terrazzopadlóként határozható meg. A természetes szintkülönbségek kiküszöbölésére valószínűleg szinteket képezhettek ki a padlóban. A habarcssterítés az épület déli részében vízszintesen futott, míg a két kemence közötti részeken enyhe lejtést tapasztaltunk. A terepviszonyokat szemlélve láthatóan éppen a déli részen nagyobbak a szintkülönbségek, mint északon. A 2. árokban készített metszet egy nagyjából 40 cm-es eltérést mutat a déli kályhától D-re illetve É-ra eső szint között. Ha tehát valóban a fűtőberendezés É-i vonalában helyezkedett el a feltételezett belső választófal, akkor a két szoba kialakítása remek lehetőséget adott a szintkülönbség létrehozására, bár ez ilyen élesen nem mutatkozott. Az É-i kályha esetében ugyanakkor nem mondható meg bizonyosan, hogy az itt valószínűsíthető

választófal két oldalán csakugyan más volt-e a habarcspadló szintje. Mindenesetre az itteni kisebb eltérések, és a habarcspadló lejtése alapján talán nem is volt szükség s ennek megfelelően nem is alkalmazták.

Az épület tehát értelmezésünk szerint eredetileg két osztófallal három, közel azonos méretű helyiségre oszlott. Ezt a felosztást már maguknak a kályháknak az elhelyezkedése is valószínűsíti, hiszen bejáratuk szembefordul egymással, ezzel kézenfekvően egy köztes füstös tér jött létre. A két szélső szoba tehát nem csak, hogy kályhával volt fűthető, hanem teljesen füstmentes is maradhatott. Ennek megfelelően a középső helyiséget akár konyhaként is lehetne értelmezni, bár valószínűbb az előtér-funkció. Az épület bejáratát sajnos nem sikerült megfogni, bár éppen a legvalószínűbb helyeken, így a középső helyiség két külső falán majdnem végig kutathattunk. A padlóban e részen talált 5 cölöplyuk sem értelmezhető egyértelműen, de mivel mindegyik a kályha közelében mutatkozott, nem kizárt hogy valamiféle módon ezekkel, netán konyhai berendezésekkel álltak összefüggésben.

Az igen kevés előkerült lelet összevág azzal a megállapításunkkal, hogy a kályhába sohasem gyújtottak be. Vagy egy nagyon rövid használati idővel kell számolnunk, és azzal is csak nyáron, vagy – s ez tűnik ma valószínűbbnek – lényegében sosem vették használatba az épületet. Lehetséges, hogy az el sem készült teljesen – bár a kályhák felépítése e feltevés ellen látszik szólni. Mindez magyarázattal szolgálhat a terrazzopadló rossz megtartására is. Elképzelhető, hogy a faszerkezetet egyszerűen kiszedték a falból és elszállították, így a padlót sokkal fokozottabban érintették a környezeti viszonyok, mint egy álló tető esetében várható lenne.

Az épület értelmezésében nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a 13. századi eredetű, mai formájában 14. századi gesztesi vár közvetlen közelében állt, amely a késő középkorban főúri tulajdonban volt. A két, legalább részben csempés kályhával fűthető szoba a favázis szerkezet ellenére határozottan bizonyos rezidenciális funkció felé mutat. Ebben az értelmezésben talán a vár valamiféle kisegítő épületét sejtethetjük benne – vendégek vagy meghatározott személyek befogadására lehetett alkalmas –, de szoba jöhet a várnagy is, mint építető és (legalább tervezett) használó. Az épület katonai szerepét azonban – elővédmű-szerű elhelyezkedése ellenére – minden bizonnyal ki kell zárunk.

Munkatársak: Bakonyi Regina, Baráth A. Carmen, Buránszki Nóra, Dobosi Linda, Iszmailovszki Gábor, Koller Bea, Koncz Emőke, Koncz István, Mészáros Anett, Paulus Frigyes, Polgár Balázs, Szaniszló Orsolya és Zulauf Gyöngyi régészhallgatók.

ELEKI NÁNDOR – FELD ISTVÁN

415. Várvölgy, Nagyláz-hegy

(Zala megye) B

A részletes tanulmányt lásd a kötet 5. oldalán!

MÜLLER RÓBERT